

Interview met betrokkenen bij Zeeuwse en Limburgse atlasprojecten

Eerste provinciale zoogdieratlassen gereed

In zowel Zeeland als Limburg blijkt een flinke groep mensen uren, weken, maanden en in sommige gevallen zelfs jaren geheel belangeloos aan de slag te zijn geweest, is de mol kampioen hokkenvuller, gaan beide boeken uit van kilometerhokken, en dacht iedereen dat de Limburgse atlas voor de Zeeuwse zou verschijnen. Maar er zijn ook verschillen. Zo ging het atlasproces in Zeeland bijna van een leien dakje, maar had dat in Limburg meer voeten in de aarde. Jan Piet Bekker, Luciën Calle en Chiel Jacobusse, de motoren achter de op 23 april verschenen Zeeuwse atlas, vertellen er meer over. Neeltje Huizenga en Jan Buys doen dat mede namens de Limburgse Atlascommissie. Hun atlas werd op 5 juni gepresenteerd.

Door: Joke Winkelman

Zeeland Het idee voor een Zeeuwse atlas dateert uit 1996, nadat Jan Piet een atlas over de zoogdieren van Aruba had afgerond. Maar Zeeland is veel groter dan Aruba. Met Kees Mostert begon hij daarom

voorzichtig aan met een inventarisatie van vleermuizen, ratten en muizen. Jan Piet: "Eigenlijk deden wij dat 'clandestien'. Daarom richtten wij in 1999 de Zoogdierwerkgroep Zeeland op als onderdeel van

de Zoogdierverseniging, om makkelijker aan de benodigde vergunningen te kunnen komen." Toch werd pas in 2002 het atlas-idee voor het eerst in de Zoogdierwerkgroep besproken, terwijl in 2004 het idee

opkwam om de Zeeuwse zoogdieratlas in de serie Fauna Zeelandica uit te geven. Chiel: "Voor ieder boek in die serie zoeken wij een partner, dat werd in dit geval de Zoogdiervereniging. En toen moesten wij wel aan het werk."

Het boek beslaat de periode 1989-2008 en sluit daarmee naadloos aan op de Atlas van Nederlandse Zoogdieren. De in 2002 beschikbare 40.000 waarnemingen groeiden tijdens het project aan tot 86.000 bruikbare records. Centraal daarin staan de braakbalpluisresultaten en de gegevens die werden verzameld tijdens de kampen van

de Zoogdierwerkgroep. Daarnaast leverden 651 mensen direct of via het archief van de Zoogdiervereniging nieuwe waarnemingen aan. Luciën: "Ook leverde het uitvragen van kantoniers, rattenbestrijders en muskusrattenvangers een schat aan nieuwe gegevens op. Maar het via kranten aan het publiek gedane verzoek om egelwaarnemingen op te sturen gaf maar honderd reacties, en de publieksactie 'Wat brengt de kat thuis?' vrijwel niets."

Het Zeeuwse boek kwam vooral tot stand door zeven jaar nauwe samenwerking tussen twaalf bevlogen Zeeuwse zoogdierexperts. Een kerngroep daaruit vulde de witte vlekken in de 2258 landhokken (inclusief schorren en hokken op de watergrens) door extra veldwerk en aanvullend archiefonderzoek. Luciën: "Wij vormden een heel hechte vriendengroep." Chiel: "Het was een fijn, geolied lopend proces." Jan Piet: "Eigenlijk heb ik als coördinator alleen het laatste jaar een beetje moeten doordrammen." En zo was deze atlas slechts drie maanden later dan gepland klaar.

Het Zeeuwse boek kwam vooral tot stand door zeven jaar nauwe samenwerking tussen twaalf bevlogen Zeeuwse zoogdierexperts. Een kerngroep daaruit vulde de witte vlekken in de 2258 landhokken (inclusief schorren en hokken op de watergrens) door extra veldwerk en aanvullend archiefonderzoek. Luciën: "Wij vormden een heel hechte vriendengroep." Chiel: "Het was een fijn, geolied lopend proces." Jan Piet: "Eigenlijk heb ik als coördinator alleen het laatste jaar een beetje moeten doordrammen." En zo was deze atlas slechts drie maanden later dan gepland klaar.

Limburg In Limburg ontstond het idee voor een atlas 25 jaar geleden. Het Natuurhistorisch Genootschap in Limburg had toen al een uitgebreide set waarnemingen en zette al vroeg een database met invoerprogramma's op. Dat was te danken aan een actieve Zoogdierwerkgroep en resulteerde in 1986 in een voorlopige Limburgse zoogdieratlas en een flinke input in de Landelijke Atlas van Nederlandse Vleermuizen (1997). Maar daarna zakte de werkgroep en daarmee het atlaswerk in. Het duurde tot 2003 voordat het atlasidee weer ter hand werd genomen. Er kwam

een projectbestuur (atlascommissie) en Neeltje Huizenga werd voor twee dagen in de week als coördinator ingehuurd. Jan: "Een vrouwelijke coördinator leek ons een geëigend middel om al die mannelijke eigenheimers in goede banen te leiden. Bovendien had Neeltje ervaring met databanken." Neeltje: "Maar het was goed dat ik van zoogdieren nog niet zoveel af wist, want zo kon ik in die mannenwereld neutraal blijven."

De gegevens voor de Limburgse atlas komen uit de archieven van het Genootschap en de Limburgse Zoogdierwerkgroep en van zo'n 450 waarnemers en vijftig Limburgse organisaties, waaronder de dierenambulance en de ongediertebestrijding, en werden aanvullend met data van de Zoogdiervereniging. Ook de twee publieksacties aan het begin van het project (kattenprooien, huismuis een zeldzaamheid?) waren succesvol. Neeltje: "Het aanvullende veldwerk had moeten lopen van 2004-2006, maar er is nog een jaar bijgenomen, zodat atlascommissie en Zoogdierwerkgroep de witte vlekken konden aanvullen. Ook hadden de 39 auteurs en de zes redactieleden nog een jaar extra nodig, zodat het boek twee jaar later dan gepland klaar was."

De Limburgse atlas is vooral speciaal omdat het de kaartgegevens van 1980-1994 met die van 1994-2007 vergelijkt en omdat een grove biotoopanalyse op de gegevens is losgelaten. Jan: "Deze analyses, waarin Henk Sierdsema en Peter Frigge een grote rol hebben gespeeld, zijn een mooi begin van een nieuwe manier van omgaan met atlasgegevens. Misschien wel jammer dat er geen tijd meer was om nog wat langer met onze zoogdieranalyses door te gaan." Neeltje: "Maar wij gaan het verder uitwerken voor de landelijke atlas."

De Limburgse atlas is vooral speciaal omdat het de kaartgegevens van 1980-1994 met die van 1994-2007 vergelijkt en omdat een grove biotoopanalyse op de gegevens is losgelaten. Jan: "Deze analyses, waarin Henk Sierdsema en Peter Frigge een grote rol hebben gespeeld, zijn een mooi begin van een nieuwe manier van omgaan met atlasgegevens. Misschien wel jammer dat er geen tijd meer was om nog wat langer met onze zoogdieranalyses door te gaan." Neeltje: "Maar wij gaan het verder uitwerken voor de landelijke atlas."

Volksaard Beide boeken vertegenwoordigen wel een beetje de provinciale volksaard. Het Zeeuwse boek kenmerkt zich door een grote mate van doeltreffendheid. Dankzij de persoonlijke soortintroductions is toch - zoals Chiel het treffend uitdrukt - een warm boek ontstaan. Jan Piet: "Wij wilden vooral een handzaam boek, dat ook geschikt is voor 'Tante Mien'." Luciën: "Bovendien hadden wij geen zin om allerlei kennis uit de literatuur te gaan overschrijven." Voor de introducerende hoofdstukken en de tachtig in

Zeeland waargenomen soorten waren welgeteld 248 pagina's nodig. Zeeuwse nuchterheid in bijna pocketformaat.

Het Limburgse boek daarentegen is een kloek, bourgondisch handboek geworden, waarin juist zoveel mogelijk kennis is opgenomen. Voor de inleidende hoofdstukken en de zeventig soorten hadden de Limburgers ruim vijfhonderd pagina's nodig. Maar het Zeeuwse Luctor et emergo is dit keer beslist van toepassing op Limburg, waar Neeltje en Jan tot de laatste dag een forse kluif hadden in het bij de les houden van auteurs en redacteurs. Neeltje: "Zonder e-mail waren wij nergens geweest." Jan: "En dan moesten wij wel eens wat miltjes een nachtje laten rusten voordat wij antwoord gaven... Over-

Wat is een Zoogdieratlas?

Een overzicht met kaartjes waarin het wel of niet voorkomen van een zoogdiersoort in (in dit geval) hokken van 1 bij 1 kilometer is weergegeven. Op die manier wordt een beeld van de verspreiding van de betreffende soort in een bepaalde periode gegeven. Het op deze manier weergegeven van de verspreiding zegt trouwens maar weinig over de talrijkheid van een soort. Zo kan een soort slechts in enkele hokken voorkomen, maar in zulke grote aantallen dat de soort toch talrijk genoemd kan worden. Omgekeerd kan een soort ook in heel veel hokken in maar kleine aantallen voorkomen en daarmee relatief zeldzaam zijn. Ook over trends zeggen verspreidingskaartjes maar weinig, tenzij bijvoorbeeld kaartjes uit verschillende perioden met elkaar vergeleken kunnen worden. Voor dit laatste zijn in zoogdierland de gegevens vaak nog ontoereikend.

rigens met groot respect voor alle betrokkenen, iedereen heeft er zoveel vrije tijd ingestoken!"

Andere provincies

Beide boeken gaan veel verder dan je van een standaardatlas zou verwachten en laten zien dat er bij het atlaswerk rond zoogdieren heel veel ontwikkelruimte is. Alle vijf geïnterviewden benadrukten dat juist het op provinciaal niveau experimenteren met nieuwigheden in de boekopzet en de verwerking van gegevens het landelijke atlasproject verder kan brengen. Nog een laatste aanbeveling daarbij vanuit het Limburgse: "Hou het beperkt en bak goed af". Die conclusie moet de Zeeuwen als muziek in de oren klinken!

Zeeland: van bunzing tot blauwe vinvis

2930 kilometerhokken, waarvan 2258 landhokken (inclusief schorren en hokken op de grens met water).

Zeeland blijkt een van de soortenrijkste provincies in Nederland te zijn. Er zijn niet minder dan 82 soorten aangetroffen. Zuidelijke soorten als veldspitsmuis en ondergrondse woelmuis, ontmoeten in deze provincie binnenlandse als de grijze grootoor (vleermuis), maar ook zeegebonden soorten als zeehonden en de bruinvis. Soorten die ontsnapt zijn uit gevangenschap als de fret en de Amerikaanse nerts krijgen eveneens de nodige aandacht. Van de gangbare soorten zijn alle waarnemingen uit de periode 1989-2008 opgenomen. Alleen van de zeldzamere zeezoogdieren, roofdieren en de eekhoorn is een ruimere periode gekozen. Van deze groep zijn alle strandingen en waarnemingen van de periode 1500-2008 verwerkt.

Wat het Zeeuwse inventarisatieproject van andere gelijksoortige provinciale projecten onderscheidt, is dat ook de zeezoogdieren zijn meegenomen. Opvallend daarbij is dat bijna alle Atlantische soorten walvissen en dolfinen ook wel eens in de Zeeuwse wateren verzeild zijn geraakt, zelfs de arctische soorten als narwal, walrus, beloega, of baardrob.

Dat Zeeland soortenrijk is wil niet zeggen dat het meteen ook goed gaat met alle zoogdieren. Naast een aantal algemene soorten als ree en vos die vooruit zijn gegaan, zijn er ook die een sterke achteruitgang kenden, zoals het konijn en lokaal de bunzing. De das en de otter zijn zelfs geheel verdwenen. Voor de noordse woelmuis dreigt hetzelfde te gebeuren.

De soort die in de meeste hokken voorkomt, is de mol. Daarnaast scoren ook bruine rat en haas hoog. De talrijkste soorten zouden, ondanks het geringere aantal hokken waarin zij voorkomen vastgesteld zijn, toch wel eens bosmuis en veldmuis kunnen zijn, maar dat vaststellen zou een enorme klus zijn.

Zeldzaamste zoogdier: blauwe vinvis, boomarter, eikelmuis, mopsvleermuis (mogelijk uitgestorven in Zeeland), en misschien wel de waterspitsmuis (die wel redelijk verspreid is, maar altijd in heel lage aantallen voorkomt).

Jan Piet Bekker (63), inmiddels gepensioneerd, heeft het leeuwendeel van de meer dan tienduizend braakballen geplozen. Hij was ook de bulldozer achter databestand, gegevensbeheer en gegevensanalyse. Het afgelopen jaar fungeerde hij mede in het kader van het landelijke atlasproject als coördinator. In het boek gaat hij door de knieën voor een mopsvleermuis en spot hij gezeten in de werkkamer van de burgemeester van Domburg een orka. Het meest opmerkelijke aan het boek vindt hij de fraaie vormgeving. Wel was hij uitgegaan van verspreidingskaartjes van minstens een halve pagina groot, maar met de uiteindelijke opmaak met veel kleinere kaartjes is hij achteraf heel blij.

Jan Piet: "Het schrijfwerk werd verdeeld over elf auteurs, het redactiewerk is gedaan met zes mensen. Een auteur moest iets hebben met de soort. Iedere tekst begint dan ook met een persoonlijke introductie, die de lezer meeneemt in de tekst, en dat maakt het boek heel bijzonder."

Dat Jan Piet tegelijkertijd ook nog aan een ander boek werkte, was geen probleem. Als hij in de atlas even geen zin meer had, pepte het werk aan de zoogdiergids hem wel weer op.

Favoriet Zeeuws zoogdier: "De veldspitsmuis, algemeen in Zeeuws-Vlaanderen, maar hem zien is vers twee."

Luciën Calle (52) is medewerker afdeling kennis en kwaliteit bij Stichting Landschapsbeheer Zeeland en medewerker ecologie bij Stichting Het Zeeuwse Landschap. Luciën klimt in het boek in een boom voor een wild zwijn en jaagt samen met Jan Piet een bruine rat in de spreekwoordelijke val. Voor Luciën is het opmerkelijk dat bijna alle soorten in alle

landhokken zijn geïnventariseerd. Een wit hok is dus echt leeg! Het boek is voor hem ook zo bijzonder omdat alle sinds 1500 bekende Zeeuwse strandingen en waarnemingen van alle Atlantische soorten walvissen en dolfinen voor het eerst in dit boek bijeen zijn gebracht. Luciën: "Ook is dankzij het boek de afstand tussen zoogdierwerkgroep, natuurbeschermers, jagers en bestrijders kleiner geworden."

Favoriet Zeeuws zoogdier: "Muskusrat, of nee, doe toch maar bunzing, hét dier uit mijn Zeeuwse jeugd."

Chiel Jacobusse (54) is hoofd ecologie van Stichting Het Zeeuwse Landschap. Hij bewaakte de financiën en onderhield de contacten met de drukker. Chiel beschrijft in het boek hoe zijn HAVO-diploma tot muizennest verwerd en gaat 's nachts op moeflonjacht. Voor hem is het boek vooral geslaagd omdat van elke soort minstens één foto is opgenomen en omdat het boek financieel goed uit kan. Voor nog geen twee tientjes heb je het. Chiel: "Ook zet het boek mensen aan tot zelf kijken, omdat voor iedere soort wordt beschreven waar onze kennis nog tekortschiet." Zeeland is met tachtig soorten heel soortenrijk. Er zijn kilometerhokken met wel dertig verschillende zoogdieren. Toch gaan ook in Zeeland gewone dieren als egel en konijn achteruit. Chiel: "Helaas ligt de oorzaak in megaprocessen die hooguit wat zijn bij te buigen." Chiel benadrukt dat voor een natte provincie als Zeeland het belangrijk

is dat ook het waterschap aan het boek heeft meegedaan.

Favoriet Zeeuws zoogdier: "De hermelijn, die hoort echt bij het Zeeuwse landschap."

Neeltje Huizenga (33) is projectleider bij de Zoogdierverseniging. Zij was coördinator van de Limburgse atlas. Het leukste daarvan vond zij de jarenlange samenwerking met heel veel mensen en het feit dat in Limburg door het atlasproject een veel bredere wereld bij zoogdieren betrokken is geraakt. Neeltje: "We begonnen met 60.000 records, na een jaar hebben we een werkatlas gemaakt om de witte plekken zichtbaar te maken, en op het eind hadden we maar liefst 175.000 bruikbare records." Met een glimlach: "Misschien was het

meest frustrerende wel om de auteurs te bewegen zich aan de gestelde omvang en deadlines voor de teksten te houden." In ieder geval was het een geweldige ervaring die zij goed kan gebruiken bij de nationale zoogdieratlas, waarvan zij nu coördinator is.

Favoriete Limburgse zoogdier: "Hazelmuis, zag ik pas nadat ik er drie jaar speciaal voor op pad was geweest. Prachtig dier!"

Jan Buys (49) is projectmanager buitengebied bij de Provincie Noord-Brabant. Hij was voorzitter van de atlascommissie die het Limburgse atlasgebeuren begeleidde. Jan had daarin een stevige rol als 'bemiddelaar'. Jan: "Het is opmerkelijk dat er in zo'n korte tijd een prachtig boek ligt en dat daarbij geen 'dooien' zijn gevallen. Het boek is ook een prima middel gebleken om vooral Natuurhistorisch Genootschap, Zoogdierwerkgroep en Zoogdierverseniging nader tot elkaar te brengen." Voor hem zijn

de gebruikte analysetechnieken een wel heel bijzonder aspect. Jan: "Link atlasgegevens direct met onderzoek! Veel vragen krijg je met vrijwilligers niet helemaal beantwoord. Nu de Zoogdierverseniging in Nijmegen bij de universiteit inwoont, is dat een schot voor open doel."

Favoriete Limburgse zoogdier: "De grijze grootoorvleermuis, want aaibaar, geheimzinnig en een perfect fotomodel."

-De Zeeuwse kerngroep bestond uit Jan Piet Bekker, Luciën Calle, Sandra Dobbehaar en Nanning-Jan Honingh.

-Het Limburgse projectbestuur ('atlascommissie') bestond uit Reinier Akkermans, Jan Buys en Ludy Verheggen, later uitgebreid met Bert Morelissen, terwijl Jo van der Coelen de rol van Ludy overnam.

Limburg: nergens anders te vinden soorten

2485 kilometerhokken, inclusief hokken op de grens met Duitsland en België.

In Limburg geen zeezoogdieren. Maar de zuidelijke ligging en de bijzondere bodemgesteldheid maken met name het zuiden van deze provincie bijzonder.

Vandaar de hoge score van maar liefst 70 soorten (waarvan 68 nog na 1980). Dat is 94 procent van de 75 landzoogdieren die Nederland na 1980 kent. Hieronder soorten die nergens anders te vinden zijn als de eikelmuis, de hazelmuis en de hamster. Wild zwijn, edelhert en grote bosmuis zijn ook in maar weinig andere provincies te vinden. Er zijn ook bijzondere terugkeerders. De wilde kat is er waargenomen, de bevers doen het goed en er zijn zelfs al waarnemingen van de lynx. De laatste wolf werd er trouwens gezien in 1869 in de omgeving van Schinveld. En dan zijn er nog exoten als de Pallas' eekhoorn en de Siberische grondeekhoorn. Maar Limburg is ook een van de provincies waar de das bijvoorbeeld goed vertegenwoordigd is. Een bijzondere provincie voor zoogdieren dus!

De soort die in de meeste hokken voorkomt, is ook hier de mol. Daarnaast scoren ook konijn en haas hoog. Zeldzaamste zoogdier: eikelmuis, tweekleurige vleermuis en wilde kat.

Bijzonder van de Limburgse atlas is dat trends zijn bekeken door middel van vergelijking van de perioden 1980-1994 en 1994-2007.

Verder lezen of bestellen?

Zeeland • Bekker, J.P. e.a. (red.), 2010. Zoogdieren in Zeeland. Fauna Zeelandica deel 6. Zoogdierwerkgroep Zeeland & Het Zeeuwse Landschap. ISBN 978-94-90592-03-5.

Prijs voor leden Zoogdierverseniging €17,50 (incl. verzendkosten). Te bestellen door overmaking van dit bedrag naar bankrekeningnummer 51.03.36.167 t.n.v. Het Zeeuwse Landschap, Heinkenszand, onder vermelding van naam, adres, met omschrijving: 'lid Zoogdierverseniging/Zoogdieren'. De serie Fauna Zeelandica wordt uitgegeven op initiatief van stichting Het Zeeuwse Landschap met het doel om de kennis van de Zeeuwse fauna te vergroten en daarmee een betere bescherming mogelijk te maken.

Limburg • Huizenga, C.E., R.W. Akkermans, J.C. Buys, J. van der Coelen, H. Morelissen & L.S.G.M. Verheggen, 2010. Zoogdieren van Limburg, verspreiding en ecologie in de periode 1980-2007. Stichting Natuurpublicaties Limburg, Maastricht. ISBN 978-90-74508-16-2.

De Zoogdieratlas kost voor leden van het Natuurhistorisch Genootschap en de Zoogdierverseniging €29,- (niet-leden betalen €36,-). Als de atlas moet worden toegezonden, worden er €7,50 verzendkosten in rekening gebracht. De atlas kan worden besteld door het verschuldigde bedrag over te maken op ING-bankrekening 429851 van het Publicatiebureau van het Natuurhistorisch Genootschap. Vermeld daarbij 'Zoogdieratlas 1980-2007' en uw adres. Op het kantoor van het NHGL (Godsweerderstraat 2, 6041 GH Roermond, tel. 0475-386470, kantoor@nhgl.nl) en het Natuurhistorisch Museum in Maastricht, ligt een inblikexemplaar en kunnen atlassen worden gekocht.